

prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Katedra filozofie a európskych štúdií

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Marii Misik

**ELEMENTY PEDAGOGIKI PERSONALISTYCZNEJ W POLSKIEJ REFLEKSJI
O WYCHOWANIU.
IDEE – INSPIRACJE – REKONSTRUKCJE**

**Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Ewy Ogrodzkiej-Mazur
oraz promotor pomocniczej dr hab. Jolanty Suchodolskiej, prof. UŚ
w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach**

Układ formalny rozprawy doktorskiej jest na wysokim poziomie i odpowiada kryteriom rozpraw naukowych i kwalifikacyjnych. Rozprawa doktorska w całości liczy 378 stron, z czego 11 stron to bogata bibliografia. Zasadnicza część rozprawy oraz własne wnioski analityczne i syntetyczne autorki zostały przedstawione na 357 stronach, z czego 12 stron poświęcono na wstęp, 14 stron na zakończenie.

Rozprawa przedstawiająca wyniki badań pedagogicznych mgr Marii Misik nad myślą personalistyczną w polskiej refleksji o wychowaniu jest trafnie podzielona na trzy główne części, w których zawiera się ogółem jedenaście rozdziałów. Te trzy części poprzedzone są instruktywnie napisanym wstępem i dopełnienie zawierającym istotne wnioski zakończeniem:

Część I. O metodach badań nad ideami i doktrynami pedagogicznymi oraz ich historii

*Część II. Refleksja personalistyczna w myśli filozoficznej i w myśli religijnej.
Filozoficzne i religijne źródła personalizmu*

Część III. Idee i doktryny personalistyczne w polskiej myśli pedagogicznej – próba rekonstrukcji wybranych stanowisk

Zakończenie: perspektywy pedagogiki personalistycznej – możliwości rozwijania koncepcji i badań w różnych dziedzinach pedagogiki inspirowanych myślą personalistyczną.

Uwagę czytelnika zwraca trącają istotne pedagogiczne treści w tekstach trafnie dobranych jako motto, których fragment pozwolę sobie przywołać recenzji: „Wzbogacanie wiedzy o człowieku, jego rozwoju, wychowaniu, uwarunkowaniach rozwoju i wychowania (i wielu innych sprawach) – zwiększa jednak możliwości takiego postępowania edukacyjnego i kształtowania warunków edukacji, aby stworzyć szansę wielostronnego rozwoju ludzi, zachęcić ich do życia godziwego i wydobyć z nich ich najlepsze cechy. Wiedza ta – odwołująca się również do doświadczeń wielu pokoleń, refleksji o człowieku – nie tylko opisuje ludzi i ich zachowania, ale pomaga też w ujawnianiu (się) ich człowieczeństwa. W dążeniu tym zawarta jest pedagogiczna misja czynienia dobra i wydobywania dobra oraz optymizm i wiara w szczególną synergię doświadczenia, refleksji i wiedzy naukowej” (Tadeusz Lewowicki, *Pedagogika – od wiedzy potocznej ku synergii doświadczenia, refleksji i wiedzy naukowej*, „Nauka” 4/2007, s. 58). To stwierdzenie Tadeusza Lewowickiego bardzo trafnie oddaje także zasadnicze dążenia pedagogiki personalistycznej i dobrze współgra z ideami pedagogiki personalistycznej wprost wyrażanymi przez Mariana Nowaka: „Jednym z żywotnych [...] kierunków czy też perspektyw patrzenia na sprawy edukacji jest p e d a g o g i a p e r s o n a l i z m u, którą najogólniej można scharakteryzować jako sposób myślenia, także o edukacji, w którym wskazuje się na szczególną wartość osoby. W tym nurcie myślenia pedagogicznego, określanego jako p e d a g o g i c z n y p e r s o n a l i z m, podkreśla się, zwłaszcza potrzebę takiej pedagogiki (także tej naukowej), która wychodziłaby od praktyki, pozostawałaby wierna człowiekowi i ciągle mu towarzyszyła” (Ks. Marian Nowak, *O pedagogikę wrażliwą na osobę i na wspólnoty osób*, „Roczniki Nauk Społecznych” Tom XXIV, zeszyt 2 – 1996, s. 32). Przytoczone myśli Tadeusza Lewowickiego i Mariana Nowaka właściwie ukierunkowują i inspirują dociekania zawarte w rozprawie, a zarazem właściwie ukierunkowują lekturę tej rozprawy.

We wstępie Autorka wyraźnie informuje o założonym celu rozprawy, a także wskazuje na istotność tematu dla współczesnych badań nad personalistycznym wymiarem edukacji w dynamicznie zmieniających się warunkach społecznych. Autorka rozprawy zastanawia się we wstępie nad wielowymiarową i skomplikowaną sytuacją współczesnego wychowania i również temu podporządkowuje konstrukcję pracy naukowej z zakresu pedagogiki.

Struktura rozprawy została logicznie i poprawnie zaprojektowana, a następnie wyczerpująco rozwinięta w poszczególnych częściach. Poszczególne rozdziały mają logiczną ciągłość i zostały ułożone w stopniowalną strukturę.

Autorka prawidłowo napisała podsumowywanie, w którym w sposób skondensowany i zrozumiały przedstawia główne wyniki własnej pracy badawczej.

Autorka rozprawy konsekwentnie trzyma się wyznaczonego tematu, stale pogłębia go w poszczególnych rozdziałach i ich podrozdziałach, a w zakończeniu wyniki swoich analiz prawidłowo podsumowuje.

Ocena tekstu doktoratu poświęconego pedagogice personalistycznej pod kątem aktualności zagadnienia wymaga uwzględnienia obecnej sytuacji, która wszakże szybko się zmienia. Zajęty wciąż kolejnymi nowościami człowiek nie ma czasu dla siebie, zapomina o swojej istocie, nie ma czasu, aby zadać sobie pytania o sens swojego życia, aby dogłębniej zastanowić się nad sobą. Często przyjmuje „sens istnienia” z zewnątrz, przyjmuje za własne to, co jest mu oferowany przez gwiazdy mediów, polityków, przywódców, obowiązki zawodowe, lub skupia się na chwilowej przyjemności i satysfakcji. Towarzyszy temu konsumpcjonizm, destrukcyjność, nic nie jest już „tabu” i wszystko staje się jakby dozwolone. Współczesne przemiany w postrzeganiu zarówno edukacji, jak i wychowania są wyraźnie zauważalne w reformach społecznych, które nie kierują się wartościami istotnymi dla nurtów personalizmu, ale porządkiem społecznym i gospodarczym. Odejście od ideałów akcentujących godność osoby na rzecz doraźnej praktyki społecznej niesie z sobą niebezpieczeństwo niewłaściwego wykorzystania pedagogiki przez politykę państwa, ideologię czy ekonomię, które w swych zdegradowanych formach odczłowieczają i dehumanizują człowieka (np. uprzywilejowanie technologii w stosunku do człowieka w różnych obszarach polityki państwa, w tym edukacji, iż technologia staje się celem, a nie środkiem). Formułowane są teorie, iż społeczeństwo ma składać się z wielu niezależnych od siebie i suwerennych jednostek, gdzie każdy zarządza sobą. Ważna także dla nurtów pedagogiki personalistycznej idea indywidualnej twórczej samorealizacji człowieka zgodnie z humanitarnymi wartościami zostaje radykalnie zredukowana do ideologii indywidualizacji na potrzeby rynku do tego stopnia, że powstają tezy transhumanizmu i posthumanizmu. Zasadnicze pytanie brzmi zatem, czym/kim jest człowiek, co odróżnia go od innych istot, jaka jest jego specyfika?

To właśnie personalizm – wedle jego twórców i promotorów, których myśl rozpatrywana jest w recenzowanej rozprawie doktorskiej – ma być w myśli i praktyce pedagogicznej właściwą odpowiedzią na zagrożenia rozwojowe, gdyż podkreśla się w nim, że człowiek – ze względu na jego wymiar duchowy, na jego przyrodzona i niezbywalną godność – powinien mieć zapewnione wyjątkowe miejsce w całości bytu. W personalizmie przyjmuje się bowiem, iż człowieka jako osobę – co jest szczególnie istotne dla pedagogiki – może o sobie stanowić i kierować sobą, może siebie transcendować (może „wyjść z siebie”) i może aktami swej woli decydować o swoich działaniach, przekraczając swe różne ograniczenia.. Nie jest skończoną i kompletną istotą, ale „staje się”, „jest otwarty” na kształtowanie swojej duszy i

ewolucję do wyższego etapu człowieczeństwa. Do tego ma wszystkie warunki wstępne, rozum, wolę i wolność decyzji. Wyjaśnia to również istnienie różnic między jednostkami w sferze duchowej i osobistej ze względu na różne stopnie rozwoju tego popędu oraz stopień kompletności i doskonałości. Każda osoba jest powołana do swobodnego rozwijania swojej oryginalności i niepowtarzalności.

Współczesna myśl pedagogiczna zwraca uwagę zarówno na refleksję filozoficzną, jak i motywy religijne lub teologiczne, które kierowały myśleniem wybitnych współczesnych myślicieli. U niektórych motywy te są dość jawne; u innych są one bardziej ukryte.

Jan Patočka – wybitny czeski myśliciel, inspirujący także pedagogów – rozumie chrześcijańską etykę odpowiedzialności, wraz z sokratejską troską o duszę, jako możliwy bastion przeciwko upadkowi, do którego prowadzi intensywnie zawłaszczająca ludzki świat technologia dominująca we współczesnej cywilizacji.

W powyżej zarysowanym kontekście za wartościowy poznawczo i praktycznie dla pedagogiki uznaję deklarowany przez Autorkę – i dodać należy: osiągnięty w prowadzonych analizach – zasadniczy cel niniejszej rozprawy: (re)interpretację rozwoju, wpływu i perspektywy idei personalistycznych w polskiej myśli pedagogicznej (s. 17 i 18). Ten cel Autorka doprecyzowuje za pomocą ośmiu celów szczegółowych, z których dwa pierwsze odnoszą się do zbadania: 1. antropologicznych i aksjologicznych założeń pedagogiki personalistycznej, w szczególności jej koncepcji osoby ludzkiej (godności człowieka) i jej relacji do świata wartości oraz 2. celów, postulatów, metod i programów wychowawczych formułowanych w nurcie pedagogiki personalistycznej.

Cele szczegółowe skonstruowane są w taki sposób, aby treściowo rozwijać cel główny rozprawy przy pomocy metod, które zostały szczegółowo rozpatrzone w pierwszej części rozprawy zatytułowanej: „O metodach badań nad ideami i doktrynami pedagogicznymi oraz ich historią” (s. 23-63).

Autorka zorganizowała własne badania na podstawie analizy tekstów, poczynając od tekstów wyjściowych, poprzez ich recepcję i utrwalenie głównych kategorii, aż po autorskie propozycje implementacji w różnych obszarach pedagogiki. Zastosowała metodę hermeneutyczną i historyczną do badania idei i doktryn pedagogicznych, pamiętając o możliwości zastosowania badań dyskursu do analizy idei i doktryn pedagogicznych.

Przyjęty przez Autorkę sposób organizacji badań własnych wynika z procedur badawczych rozpatrywanych, wypracowywanych i stosowanych m.in. w pracach Janiny Kostkiewicz, Bogusława Śliwerskiego, Mariana Nowaka, Krystyny Ablewicz i Władysławy Szulakiewicz.

Wychodząc od aktualnych wyzwań pedagogicznych i koncentrując się na celu pracy, Autorka w drugiej części wybrała odpowiednich autorów, zarówno polskich, jak i zagranicznych, którzy prezentują różnie rozumiany personalizm, zwłaszcza jako odpowiedź na dostrzeżone zagrożenia w odniesieniu do ludzkiej egzystencji, w tym i do edukacji.

W analizach części trzeciej – niejako części głównej dla tytułowej problematyki – Autorka wnikliwie i rzetelnie bada poglądy i koncepcje polskich myślicieli dotyczących wychowania i edukacji, w których postrzega się człowieka przede wszystkim jako osobę, także – przyjmując określone założenia – jako osobę dążącą do prawdy, dobra i piękna (s. 324).

Mgr Maria Misik w drugiej części rozprawy (s. 120-184) zatytułowanej: *Refleksja personalistyczna w myśli filozoficznej i religijnej. Filozoficzne i religijne źródła personalizmu*, ukazuje kształtowanie się myśli personalistycznej, zwłaszcza w oryginalnych ideach i koncepcjach Maxa Schelera, zarysowuje amerykańskie i rosyjskie nurty personalizmu, ale także opisuje rolę Emanuela Mouniera w rozwoju i rozprzestrzenianiu się myśli personalistycznej. Wreszcie skupia się na polskiej recepcji i twórczej interpretacji myśli personalistycznej w dziełach Wincentego Granata i Karola Wojtyły.

Personalizm w wielu jego postaciach bywa w jakiś sposób związany z religią (s. 120). Autorka rozprawy formułuje te kwestie wprost w czwartym, piątym i szóstym celu badawczym: 4. Związek pedagogiki personalistycznej z przekonaniem religijnym (personalizm chrześcijański i jego wizja godności osoby ludzkiej), z koncepcjami filozoficznymi (zwłaszcza dociekania antropologiczne i aksjologiczne), ze światopoglądem humanistycznym (uniwersalistyczny postulat poszanowania godności osoby ludzkiej), z ideami społecznymi (personalizm społeczny, akcentujący prymat godności osoby ludzkiej w życiu społecznym), 5. Polemika pedagogiki personalistycznej z tymi nurtami pedagogicznymi i ideologicznymi, które z jej punktu widzenia zafałszowują proces wychowania, 6. Wątpliwości wobec pedagogiki personalistycznej wysuwają jej przeciwnicy, którzy - patrząc na nią ze swojego punktu widzenia - wskazują na słabość jej założeń, na jej silne splecenie z tezami religijnymi i światopoglądowymi, na jej braki metodologiczne czy niekonsekwencje (s. 18).

Przeciwstawiając się absolutyzacji indywidualizmu jako zalecanej i urzeczywistnianej formy ludzkiej egzystencji, Autorka rozprawy uwzględnia w jej wywodach, że ważnym odniesieniem dla kształtowania się człowieka jest społeczność, a także istotnym elementem jest relacyjność, podkreślana w rozpatrywanych w rozprawie koncepcjach personalistycznych.

Tu nasuwa się myśl, iż relacyjność nie jest tylko zewnętrzną, przypadkową cechą ludzkiej natury, jest istotną cechą naszego człowieczeństwa. Bycie z innymi jest nie tylko biologicznym i psychologicznym wymogiem, ale jest istotnym wymiarem bycia człowiekiem.

Od najmłodszych lat człowiek socjalizuje się i zarazem – jakby w niezbędnej opozycji – jednocześnie personalizuje. Socjalizacja jest procesem stopniowego wciągania jednostki (dziecka) w otaczające społeczeństwo. Socjalizacja jest częścią edukacji, ponieważ dzieci i młodzież uczą się żyć w danym społeczeństwie i kulturze, przyjmując sposoby (myślenia i działania), które to społeczeństwo i kultura uważają za zwyczajowe i poprawne. Natomiast personalizacja jest rodzajem procesu, w którym jednostka uwalnia się od społeczeństwa, uwalnia się od tego, co „powinno” być zrobione. Indywidualizacja oznacza, że człowiek szuka własnej drogi może iść „pod prąd”, co może kosztować jednostkę wyrzeczenia. Te dwa procesy - socjalizacja i personalizacja - są wzajemnie warunkowe: nie ma socjalizacji bez personalizacji ani personalizacji bez socjalizacji.

W części drugiej, gdy Autorka słusznie przybliżyła i rozpatruje m.in. koncepcje M. Schelera w jakiejś mierze źródłowe dla rozwoju różnych nurtów personalizmu. Przy tej okazji warto także zwrócić uwagę, iż rozwój wychowanka w kategoriach rozwoju osobistego w intencjach personalizmu dialektycznie zmierza w kierunku wspólnoty jako duchowej i osobowej jedności. Jeśli istnieją problemy w relacji tych dwóch bytów, to wynikają one głównie z niedorozwoju i niedoskonałości istoty ludzkiej, a także z faktu, że człowiek jest oddzielony od społeczeństwa swoją indywidualnością i pozostaje tajemnicą dla siebie i dla innych. Dlatego w tym obszarze edukacja ma odegrać ważną rolę. Chociaż człowiek jest istotą społeczną, staje się członkiem społeczeństwa tylko stopniowo; nie przychodzi na świat jako gotowy członek społeczności, ale w trakcie swojego życia musi się rozwijać poprzez przewodnictwo. Edukacja kształtuje ucznia jako członka społeczności poprzez formowanie jego rozumu, woli i uczuć, aby odpowiedzialnie zajął swoje miejsce w społeczeństwie; powinna prowadzić do harmonizacji jednostki i sił społecznych. Nauczyciel jako część społeczności odgrywa nieodzowną rolę w tej pracy. W związku z tym należy wspomnieć o roli i znaczeniu miłości w procesie edukacji. Miłość nie jest zwykłym stanem emocjonalnym czy rodzajem relacji, ale zgodnie z poglądami M. Schelera jest narzędziem i sposobem poznania drugiej osoby, dzięki któremu „otwiera się ona przed nami w swojej istocie” w miłości.

Autorka wyraźnie dostrzega i artykułuje, że w myśli personalistycznej istotną wartością jest człowieczeństwo i bezwarunkowa godność osoby, która na gruncie pedagogiki uzasadnia wspieranie, rozwój, obronę, postawę szacunku i życzliwości oraz międzyludzkiej solidarności. W nurtach personalizmu mówi się o wychowaniu „w” miłości, która powinna przenikać całą atmosferę pracy wychowawczej i życia szkoły. Personalizm mocno eksponuje potrzebę ofiarnej miłości i gotowości do służby, przy czym nierzadko zwraca wówczas uwagę na religijne korzenie tej antropologii.

W części trzeciej (185-352) zatytułowanej *Idee i doktryny personalistyczne w polskiej myśli pedagogicznej - próba rekonstrukcji wybranych stanowisk* Autorka, analizuje i rekonstruuje wybrane stanowiska opowiadające się za ideami personalistycznymi w polskiej myśli pedagogicznej, zastanawiając się nad tym, że samo pojęcie personalizmu prezentuje się jako koncepcja łącząca aspekty pedagogiki i filozofii (antropologii filozoficznej i aksjologii), a także w niektórych przypadkach teologii i myśli religijnej (s. 186).

Zainteresowania badawcze koncentrują się zatem głównie na pedagogicznie motywowanej trosce o osobę i jej rozwój dokonujący się zwłaszcza dzięki wychowaniu i samo wychowaniu. Jak w wstępie do rozprawy pisze Autorka: „W rozdziale ósmym uwaga skupiona jest na ideach i doktrynach personalistycznych w myśli pedagogicznej Sergiusza Hessena i Karola Górskiego; w rozdziale dziewiątym – na ideach i doktrynach personalistycznych w myśli pedagogicznej Jacka Woronieckiego i Józefa Pastuszki; w rozdziale dziesiątym – na ideach i doktrynach personalistycznych w myśli pedagogicznej Stefana Kunowskiego i Mieczysława Łobockiego; w rozdziale jedenastym – na ideach i doktrynach personalistycznych w myśli pedagogicznej Wojciecha Chudego, Katarzyny Olbrycht i Mariana Nowaka. Każdy z rozdziałów w części trzeciej (czyli od rozdziału ósmego do jedenastego) zawiera krótkie podsumowanie, w którym porównuje się rozpatrywane personalistyczne zapatrywanie w myśli pedagogicznej wymienionych uczonych (główne elementy i podobieństwa stanowisk personalistycznych; odmienności i swoiste wątki w stanowiskach personalistycznych)” (s. 22). To dobry, reprezentatywny wybór analizowanych zapatrywań i koncepcji z bardzo bogatej w ważne treści polskiej myśli pedagogicznej. To, co jest zapowiedziane przez Autorkę we wstępie i odpowiednio wyodrębnione w strukturze pracy, to zostało należycie uwzględnione w trzeciej części rozprawy i stanowi przedmiot analiz; ważną rolę tu odgrywają krótkie podsumowania.

Warto podkreślić, że w – rozpatrywanej w rozprawie i zarazem wzmocnionej w dociekaniach Autorki rozprawy – perspektywie personalistycznej zakłada się, iż autentyczne spotkanie przedstawicieli różnych kultur jest zarówno konieczne, jak i - co więcej - możliwe jako „spotkanie wokół wartości najważniejszych dla każdej osoby”, że przy zachowaniu wielości różnic możliwe jest także zidentyfikowanie „koniecznej wspólnej płaszczyzny”, na bazie której możliwe jest prowadzenie „konstruktywnego dialogu”. U podstaw tych przekonań leży ontologiczne i aksjologiczne (etycznie wiążące) założenie, że każdy człowiek, niezależnie od tego, z jakiej kultury pochodzi, jest – w sposób konstytutywny – „obdarzony nieredukowalną godnością osoby”, a zatem przedstawiciele różnych kultur mogą i powinni okazywać „wzajemny szacunek dla godności ludzkiej” (s. 327).

Autorka w jej dociekaniach zdaje się z silnym przekonaniem podążać za rozpatrywaną przez nią myślą pedagogiczną M. Nowak: „Odnosząc się w swej perspektywie badawczej obejmującej obszar pedagogiki do filozofii jako nauki fundamentalnej, M. Nowak podaje liczne argumenty przemawiające na korzyść przyjmowania i posługiwania się rozwiązaniami, jakich dostarcza filozofia. Analizując rozważania i własne przekonania M. Nowaka, można założyć, że myśl filozoficzna powinna stanowić jeden z obowiązkowych elementów prowadzenia namysłu pedagogicznego” (s. 336). Takie podejście w uprawianiu pedagogiki jest także bardzo bliskie piszącemu te słowa recenzentowi.

Przybliżając i rozpatrując bogatą twórczość naukową M. Nowaka w zakresie pedagogiki Autorka dokonuje słusznego, merytorycznie zasadnego wyboru: Jako programowe dla prowadzenia analiz obrane zostały dwa artykuły M. Nowaka. Pierwszy, ukazujący nadrzędną wartość osoby ludzkiej i stanowiący wyraz szczególnej troski autora o jej uznanie w obszarze pedagogiki, o znamienym tytule: *O pedagogię wrażliwą na osobę i na wspólnoty osób*. Drugi, w którym autor skupia swą myśl w obszarze wychowalności człowieka, przyznając jej znamienne znaczenie w obszarze szeroko rozumianego wychowania. Zagadnienie to autor rozpatruje w swym tekście pt. „*Wychowalność*” człowieka podstawą sensu i znaczenia wychowania” (s. 340). Tak przemyślana selekcja pozwala Autorce dokonać wnikliwszych analiz.

W *Zakończeniu* – opatrzonym jakby dookreślającym podtytułem: *perspektywy pedagogiki personalistycznej – możliwości rozwijania koncepcji i badań w różnych dziedzinach pedagogiki inspirowanych myślą* – Autorka wyciąga i systematyzuje wnioski. W rozprawie doktorskiej wypracowała Autorka argumenty m.in. za tezę, od której zaczyna się *Zakończenie*: „Przez blisko 25 lat XXI wieku, a zwłaszcza przez ostatnie dziesięciolecie, w polskiej pedagogice występuje dalsza intensyfikacja dociekań i badań pedagogicznych nawiązujących do szerzej i wężiej rozumianego personalizmu, a elementy (idee, koncepty, zapatrywania) szeroko pojętego personalizmu we wzrastającym zakresie i na wiele sposobów przenikają – mniej lub bardziej głęboko – różne subdyscypliny pedagogiki i różne dyskursy pedagogiczne” (s. 353).

Podzielam ważne dla teorii i praktyki pedagogicznej stwierdzenie Autorki, że: „Za niedopuszczalną patologię i aberrację uznaje się wszakże w pedagogice – i to prawie, że powszechnie – redukcjonistyczne sprowadzanie osoby wychowanka i ucznia wyłącznie do (biernego) przedmiotu oddziaływań, na które ma on tylko reaktywnie reagować, sprowadzanie do przedmiotu wyzbytego z własnej (osobowej) podmiotowości i sprawczości; co więcej: takim zdehumanizowanym oddziaływaniami zazwyczaj na gruncie pedagogiki wprost odmawia się

miana „oddziaływań pedagogicznych”, natomiast określa się je – i wręcz potępia – jako zdecydowanie niegodną człowieka, bo naruszającą ludzką godność, manipulację i tresurę” (s. 254). I kolejne ważne stwierdzenie Autorki, które zasługuje na powszechne uznanie: „Respektowanie godności osoby uznaje się za podstawowy wymóg, który musi być spełniany w autentycznych działaniach pedagogicznych. W ten także sposób podstawowe elementy – szerzej zarysowanej – myśli i doktryny personalistycznej przenikają polską myśl pedagogiczną i stanowią jakby jej ośnowę, ma której „nakładają” się kolejne treści. Nie oznacza to wszakże, iż personalizm stał się jakąś jedną nadrzędną koncepcją czy ideologią w polskiej myśli pedagogicznej, która jest dalece zróżnicowana i pluralistyczna. A z punktu widzenia personalizmu właśnie pluralistyczna być powinna, gdyż w ten też sposób wyraża się jedno z podstawowych praw człowieka: prawo do wolności myśli i samodzielności poszukiwań intelektualnych, do podmiotowości w dążeniu do poznawania prawdy” (s. 256).

Interesujące i inspirujące jest przywołanie za Alfredem M. Wierzbickim (twórczo kontynuującym myśl personalistyczną) kategorii „przebudzenia personalistycznego” w XX wieku i trwającego także współcześnie. Rację ma Autorka, że podąża za propozycjami interpretacyjnymi A. Wierzbickiego i w autorski sposób odnosi je do analizowanych przez nią elementów personalizmu w polskiej myśli pedagogicznej: „Kategoria „przebudzenia personalistycznego” wydaje się pomocna do syntetycznego spojrzenia na polską myśl pedagogiczną, w której bardzo żywotna jest refleksja nad osobą i jej godnością. [...] Intensywnie przejawiające się „przebudzenie personalistyczne” w różnych nurtach polskiej myśli pedagogicznej to także – ów szeroko idący – prąd duchowy i kulturowy, a zarazem personalistyczna refleksja nad osobą i jej godnością obecna w polskiej myśli pedagogicznej występuje w bardziej konkretnych postaciach w ściślejszym i uwyraźnionym powiązaniu z filozofią personalistyczną i metafizyką osoby” (s. 357). Oby to przebudzenie nie wygasło.

Syntetyzując rozwój polskiej refleksji personalistycznej w obszarze pedagogiki Autorka na podstawie prowadzonych przez nią analiz w autorski sposób stwierdza: „Wśród ośrodków akademickich, w których myśl pedagogiczna zmierza do całościowych i dojrzałych teoretycznie koncepcji pedagogiki personalistycznej najbardziej wyróżnia się środowisko pedagogiczne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” (s. 359); dalej uszczegóławia i przekonująco uzasadnia taką opinię. Następnie zwraca również uwagę na obecność refleksji personalistycznej m.in. w pedagogice pracy, pedagogice „wieku srebrnego” i pedagogice specjalnej, a także w pedagogicznej analizie autorytetu i w dynamicznie rozwijającej się – w rodzimym ośrodku Autorki – edukacji międzykulturowej (m.in. myśl pedagogiczna Katarzyny Olbrycht i Ewy Ogrodzkiej-Mazur).

Obecność refleksji personalistycznej w różnych, syntetycznie wymienianych przez Autorkę, obszarach pedagogiki otwiera pole do prowadzenia dalszych badań pedagogicznych.

Recenzent jest przekonany, że dobrze będzie dla pedagogiki (nie tylko polskiej), jeśli pozytywnie spełni się ostatnie zdanie z rozprawy: „Mam nadzieję, że przedkładana przeze mnie rozprawa doktorska również przyczyni się do pobudzania takich impulsów i otwierania przez myśl personalistyczną kolejnych perspektyw badań pedagogicznych” (s. 366). Oby tak było, oby myśl personalistyczna dawała kolejne (pobudzające, ożywiające) impulsy intelektualne i otwierała kolejne perspektywy badań pedagogicznych

Podsumowanie

W pracy doktorskiej na temat elementów personalistycznych w polskiej pedagogice powraca pytanie, czy społeczeństwo powinno dążyć do edukacji w duchu radykalnego indywidualizmu, czy też edukacji obywatela podporządkowanego państwu i jego interesom. Te dwie skrajności, według Autorki, uwidacznia skrajny indywidualizm i kolektywizm, który niszczy indywidualność jednostki. Te dwie skrajności są nie do przyjęcia na gruncie personalizmu. Próbą ich przewyciężenia ma być koncepcja wspólnoty osobowej, do której jednostka będzie włączać jako do wspólnoty opartej na różnych formach duchowej jedności, wspólnymi wartościami i celami, przy zachowaniu osobistej tożsamości i indywidualnej niepowtarzalności każdego uczestnika (s. 161-162).

Prezentowana praca dowodzi, że Autorka znakomicie przetworzyła bogatą bibliografię źródłową i interpretacyjną oraz wykazała się odpowiednią orientacją w danej problematyce. Oczywiście Autorka kładzie silny nacisk na prezentację opinii odpowiednich autorów i korzysta z ich zalet w traktowaniu wybranego tematu, co jednak nie stanowi przeszkody w prezentacji własnego punktu widzenia. Odpowiednio uzupełnia cytowanych autorów tekstów naukowych własnymi argumentami i komentarzami, wyciągając własne wnioski analityczno-syntetyczne.

Przedłożona rozprawa świadczy o umiejętności samodzielnej i twórczej pracy naukowej Doktorantki, dowodząc opanowania przez nią metod prowadzenia badań naukowych w zakresie pedagogiki. Naukowy charakter rozprawy wzmacnia porównanie z autorami, którzy w swych badaniach podejmowali refleksję nad problematyką związków teorii wychowania i personalizmu.

Nowatorstwo rozprawy polega w dużym stopniu na oryginalnym sposobie analizy i prezentacji elementów personalistycznych w polskim myśleniu o edukacji w XX wieku oraz

na próbie wskazania myśli personalistycznej jako odpowiedniej drogi przezwycięzania niedomagań i kryzysów edukacji.

Wybrane podejścia metodologiczne odzwierciedlają złożoność badań do tej rozprawy: pozwalają także rozeznąć i określić ideologiczne i historyczno-społeczne zakorzenienie myśli pedagogicznej danego pedagoga, jak również pozwalają jej rozpatrywać w świetle aktualnych poglądów pedagogicznych.

Autorka rozprawy w prowadzonym wywodzie ma na uwadze główny cel podjętych przez nią badań, jakim jest (re)interpretacja rozwoju, oddziaływania i perspektyw idei personalistycznych w polskiej myśli pedagogicznej. Jest to reinterpretacja tej antropologiczno-pedagogicznej, w której każdy człowiek powołany jest do swobodnego rozwijania swojej oryginalności i niepowtarzalności. Według Autorki rozprawy, podzielającej jak można domniemywać przekonania personalistyczne, człowiek powinien być uznawany w pedagogice za oryginalną i wolną jednostkę, za niepowtarzalną osobowość posiadającą niezbywalną godność, powołaną do swobodnego rozwijania oryginalności i niepowtarzalności oraz ponoszenia za swe działania odpowiedzialności. Tak szeroko rozumiana indywidualność osoby stanowi o wartości człowieka. Zrozumienie znaczenia tej indywidualnej niepowtarzalności i jej rozwijanie jest ważnym zadaniem nauczyciela i celem jego pracy wychowawczej.

Konkluzja

Rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie podjętego problemu i wykazuje wiedzę teoretyczną mgr Marii Misik w zakresie pedagogiki oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Można stwierdzić, że prezentowana rozprawa jest wynikiem konsekwentnych i sumiennych badań nad trafnie wybranym (ważnym i aktualnym) dla pedagogiki zagadnieniem.

Jako obcokrajowiec, a nie polonista, nie jestem w stanie dokonać profesjonalnej oceny poziomu stylistycznego i gramatycznego tekstu. Warto jednak zauważyć, że tekst rozprawy napisany jest w sposób bardzo komunikatywny, jasnym językiem. Całość wywodów cechuje uwyrażniona struktura i logika. Wszystko to sprawia, że „dobrze się ją czyta”.

Pod względem zakresu i treści recenzowana praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Proponuję wyróżnienie i opublikowanie rozprawy.

V Prešove dňa 10.10.2024

prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD.